

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ХОЛОДЕНКО Олена Віталіївна

УДК 37.013.42.(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ
ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Ковчина Ірина Михайлівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, Інститут соціальної
роботи та управління, завідувач кафедри
соціально-правового захисту населення;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Міщик Людмила Іванівна,
Глухівський національний педагогічний
університет імені О.Довженка,
завідувач кафедри загальної та соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, професор
Архипова Світлана Петрівна,
Черкаський національний університет
імені Б.Хмельницького,
завідувач кафедри соціальної роботи

Захист відбудеться «21» квітня 2011 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «18» березня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М.Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтеграція України в європейське співтовариство, побудова громадянського суспільства і правової держави, впровадження ринкових форм господарювання – все це вимагає від нового покоління готовності до сприйняття і перетворення соціально-економічних умов сьогодення, уміння жити в динамічній соціальній структурі держави.

Згідно Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку державності проблема молоді «навчитися жити» стала пріоритетною. «Навчитися жити» – означає розвивати і вдосконалювати власну особистість, продуктивно діяти, проявляючи самостійність мислення, особисту відповідальність за дії, прийняття рішень і прагнення відповідати суспільним вимогам та потребам.

Зміни основних норм і цінностей на початку ХХІ століття є результатом прискорення всіх соціальних процесів у сучасному суспільстві, соціальних подій та явищ. У такій ситуації для педагогічної теорії та практики незаперечний професійний інтерес викликають проблеми, які пов'язані з поведінкою молоді, оволодінням нею правилами і культурою взаємодії в оновленому соціокультурному середовищі. Безперечно, успішно розв'язати дане питання неможливо лише шляхом вирішення соціально-економічних проблем. Тому і перед науковцями, і перед практиками постала необхідність активізувати до широкого залучення різні соціальні інституції, які спроможні створювати комфортні соціально-педагогічні умови для розвитку особистості та використовувати соціально-виховні моделі, спрямовані на різноаспектну підтримку молодого покоління, зокрема випускників шкіл-інтернатів.

Практика засвідчує, що перед випускниками шкіл-інтернатів завдання «навчитися жити» стоїть особливо гостро, адже воно ускладнюється ще й тим, що молодь після закінчення навчання в школі-інтернаті, вступаючи в нове самостійне життя, стикається з низкою труднощів у плані соціальної адаптації до нового соціального середовища. Вони, в першу чергу, зумовлені умовами життя і виховання в навчально-виховних закладах інтернатного типу, порушенням системи дитячо-батьківських стосунків, а також частковим обмеженням соціальних зв'язків вихованців шкіл-інтернатів із соціальним оточенням.

Вступаючи в нове життя, юнаки та дівчата шукають шляхи і можливості самостійного пристосування до складних і суперечливих умов у соціумі: вони вчаться самостійно здобувати освіту, опановувати професію, брати участь у громадському житті, включатися у різні форми дозвілля, організовувати свій побут, управляти власним майном, оволодівають навичками спілкування з різними людьми, адаптуючись до реалій сьогодення. Соціокультурне середовище, маючи потужний соціально-виховний потенціал, впливає на молоду особистість, водночас стаючи одним із багатогранних факторів її успішної соціальної адаптації.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що особливості сучасного соціокультурного середовища та його впливу на особистість представлено у працях Н.Головатого, С.Іконнікова, С.Катаєва, В.Полікарпова та ін. Обґрунтування

наукового погляду на питання соціальної адаптації у соціокультурному середовищі пов'язане зі змістом педагогічних концепцій: соціалізації особистості (Б.Ананьєв, І.Зверєва, М.Лукашевич, В.Москаленко, А.Мудрик, В.Циба та ін.), системного діяльнісного підходу (О.Безпалько, О.Киричук, Л.Міщик, С.Харченко та ін.), ціннісно-орієнтаційного підходу (Ю.Алексєєва, І.Бех, Г.Ващенко та ін.), соціально-правового виховання молоді (Д.Єрмоленко, І.Ковчина, О.Наливайко та ін.).

Доведено, що соціальна адаптація виступає одним із етапів соціалізації особистості, що представлено у низці досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: у працях філософів, які розглядають особистість та її розвиток протягом повноцінного входження в процес суспільної взаємодії на різних етапах життя (В.Андрущенко, М.Бобнєва, Л.Буєва, В.Верещагін, Ю.Ган та ін.); у дослідженнях психологів, які зосереджують увагу на діяльнісно особистісному аспекті соціально-адаптаційного процесу (Г.Андрєєва, І.Бойко, С.Воронова, Л.Виготський, Я.Гошовський, Л.Долинська, І.Кон та ін.); у наукових працях, в яких розкриваються і обґрунтовуються педагогічні чинники соціалізуючого впливу на особистість (Р.Гурова, Н.Єрмоленко, Л.Міщик, В. Сухомлинський та ін.); у наукових дослідженнях з питань соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів (О.Балакірєва, Л.Божович, О.Виноградова, В.Гуріна, Б.Кобзарь, В.Мухіна та ін.); та у працях із соціальної педагогіки (Р.Вайнола, А.Капська, І.Ковчина, Ж.Петрочко, І.Пєша, А.Рижанова, Ю.Поліщук та ін.).

Незважаючи на досить широке вивчення зазначеної проблеми, соціальна адаптація особистості випускника навчально-виховного закладу інтернатного типу до нового соціокультурного середовища та питання впливу даного середовища на особистість молодої людини під час соціально-адаптаційного процесу залишаються мало дослідженими. Не стало предметом комплексних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених питання виявлення оптимальних педагогічних умов соціальної адаптації даної категорії молоді в новому соціумі, та, зокрема, досліджень з питань соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів в умовах життєдіяльності в соціальному гуртожитку для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа віком від 18 до 23 років.

Таким чином, потреба у поглибленому дослідженні означеної соціально-педагогічної проблеми та об'єктивна значущість питання визначення й орієнтації випускників шкіл-інтернатів на вибір і проектування їхньої майбутньої життєдіяльності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження ***“Педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової комплексної програми кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова “Теорія і технологія навчання та виховання в системі освіти”.

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня

2008 р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 27 травня 2008 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності й особливостей соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі; впроваджені та експериментальній перевірці педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити науковий аналіз психологічно-педагогічної проблеми соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі.
2. Виявити й обґрунтувати особливості протікання процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі і визначити чинники впливу на означений процес.
3. Визначити й охарактеризувати критерії, показники та виявити рівні соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів.
4. Спроекувати соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі, науково обґрунтувати та впровадити педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів.

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів.

Предмет дослідження – педагогічні умови та особливості процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі.

Для реалізації мети і розв'язання завдань використано такі групи *методів дослідження*: *теоретичні* – аналіз філософських, психологічних, педагогічних та соціологічних джерел з проблеми дослідження з метою систематизації наявних даних та обґрунтування основних концепцій, що дозволило експериментально спроекувати соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі та розкрити зміст базових понять; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіда, опитування, анкетування, метод ситуативних вправ, аналіз соціально-практичної діяльності випускників шкіл-інтернатів, незалежне експертне оцінювання з метою виявлення змісту й особливостей процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний) дозволив виявити особливості впровадження педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі; *статистичні* методи які дозволили здійснити аналіз результатів емпіричного дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: філософські та психолого-педагогічні положення щодо розкриття проблеми соціальної адаптації особистості; основні положення щодо проблеми гуманізації та гуманітаризації процесу соціальної адаптації молодого людини; наукова концепція соціалізації особистості як процесу засвоєння нею соціального знання та реалізації його у процесі активної соціальної дії (І.Зверева, А.Капська, І.Кон, А.Мудрик та ін.); концепція морального виховання як регулятора соціальної поведінки особистості у процесі різних видів діяльності (Ю.Алексєєва, Г.Ващенко, Б.Кобзарь, Н.Рєпа,

В.Сухомлинський та ін.); концепція системного діяльнісного підходу при розкритті специфіки соціалізації дітей і молоді та ролі соціальних інститутів у цих процесах (О.Безпалько, М.Лукашевич, Л.Міщик та ін.); положення про активну перетворюючу роль діяльності (І.Бех, Л.Виготський, М.Коган, О.Леонт'єв та ін.); педагогічні теорії про розвиток особистості в системі соціально-виховної роботи (Р.Вайнола, А.Капська, О.Киричук, Ж.Петрочко, С.Харченко та ін.); законодавча база щодо соціально-педагогічної роботи фахівців з дітьми та молоддю, в тому числі і з випускниками шкіл-інтернатів (Д.Єрмоленко, І.Ковчина, О.Наливайко, В.Черней та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* розкрито сутність соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі (на прикладі соціального гуртожитку); *обґрунтовано* педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів (формування мотивів і цілей випускників шкіл-інтернатів, спрямованих на активну соціальну взаємодію; формування знань щодо норм моралі, правил соціальної поведінки і суспільної взаємодії; активізація спілкування як провідної діяльності соціально-адаптаційного процесу; включення в активну соціально значущу діяльність); *визначено* чинники соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів (мотиваційна спрямованість випускників шкіл-інтернатів на успішне входження в нові умови життєдіяльності; прийняття суспільних норм моралі та цінностей; комунікативні уміння; правова освіта; вплив змістового аспекту соціокультурного середовища); *обґрунтовано* критерії, показники та рівні соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі;

– *уточнено* зміст понять “соціокультурне середовище” та “соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів”;

– *подальшого розвитку* набули основні положення про напрями експериментальної роботи щодо впровадження педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів (мотиваційний, пізнавальний, практичний) та відповідні їм форми і методи соціально-педагогічної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в: експериментальній реалізації спроектованого соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі; впровадженні педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів; апробації методів і форм роботи, спрямованих на покращення соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів в умовах життєдіяльності в соціальних гуртожитках як своєрідних центрах соціально-адаптаційної роботи із зазначеною категорією молоді. Отримані результати дослідження можуть бути використані для доповнення навчальних курсів “Соціальна педагогіка”, “Технології соціально-педагогічної роботи”, “Основи соціалізації особистості”, а також у практичній роботі центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді.

Основні положення і висновки дослідження *впроваджено* у соціально-виховний процес Київського соціального гуртожитку “Дім на половині дороги” (довідка № 08.75-04/08 від 08.04.2008 р.), Кіровоградського міського соціального

гуртожитку (довідка № 180/01-07 від 16.11.2010 р.), Котовського міського соціального гуртожитку (довідка № 101 від 17.11.2010 р.), Сумського соціального гуртожитку (довідка № 184 від 28.08.2010 р.), центру соціальної адаптації молоді (соціальний гуртожиток) при Бучанській спеціалізованій загальноосвітній школі-інтернат (довідка № 260 від 04.04.2008 р.), центру соціальної адаптації школи-інтернат № 17 м. Києва (№ 237 від 15.09.2010 р.); а також у навчально-виховний процес Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57/641-01.13 від 30.04.2009 р.), Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/563 від 12.10.2010 р.) та Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 855 від 22.06.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті “Законодавче забезпечення прав дітей-сиріт – випускників шкіл-інтернатів”, підготовленій у співавторстві з І. Ковчиною, автором теоретично обґрунтовано та проаналізовано законодавчу базу забезпечення соціальної підтримки випускників шкіл-інтернатів під час їх соціальної адаптації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження були представлені на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – “Сучасна молодь: крок у майбутнє” (Суми, 2008), “Проблемы сохранения и укрепления здоровья молодого поколения: психолого-педагогический подход” (Москва, 2008), “Соціально-педагогічна політика в закладах пенітенціарної системи: тенденції та перспективи” (Херсон, 2009), “Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності” (Ніжин, 2010), “Освіта дорослих як фактор соціалізації та соціального захисту в сучасному суспільстві” (Черкаси, 2010), “Соціальна робота і сучасність: теорія та практика” (Київ, 2010); *Всеукраїнській* – “Актуальні проблеми соціальної педагогіки: теорія і практика” (Чернігів, 2007); *Міжвузівській* “Українська мова як фактор державотворення” (Київ, 2009); щорічних *звітно-наукових* конференціях професорсько-викладацького складу Інституту соціальної роботи та управління Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (Київ, 2007-2010 рр.).

Публікації. Основний зміст і результати дисертації висвітлено у 15 наукових працях, з них 11 статей (10 одноосібних, 1 – у співавторстві) у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 4 тези доповідей.

Загальний обсяг особистого доробку становить 4,5 друкованих аркушів.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (301 найменування, з них 6 іноземною мовою), 9 додатків на 24 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки. Основний зміст дисертації викладено на 179 сторінках. Робота містить 13 таблиць і 13 рисунків на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет дослідження, окреслено методи дослідження, його теоретико-методологічні засади, обґрунтовано наукову новизну і практичне значення

дослідження, представлено інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, надано відомості про структуру роботи.

У першому розділі – *“Теоретичні засади дослідження проблеми соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів”* – здійснено аналіз особливостей соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі; уточнено зміст понять “соціокультурне середовище” та “соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів”; обґрунтовано чинники, що впливають на соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів.

Встановлено, що під час дослідження процесу соціальної адаптації завжди враховується взаємозв'язок соціальної адаптації особистості та її соціалізації в цілому; звертається увага на мотиваційний аспект особистісного розвитку; враховується система особистісних ціннісних орієнтацій та їх узгодженість із суспільними ціннісними установками і правилами; доводиться значення комунікативної та соціально-практичної діяльності як підґрунтя для пристосування особистості до нового мікро- і макросоціуму з метою її самоідентифікації у новій соціальній ролі, формування соціально значущої позиції та готовності до створення власного проекту життєдіяльності.

Констатовано, що у педагогічній науці *соціальна адаптація* людини в цілому розуміється як завершальний, підсумковий етап пристосування людини до певних умов чи оточення, який поєднує на діалектико-логічному рівні біологічні, психічні та соціальні процеси. Наголошено, що соціальна адаптація є процесом і результатом активного пристосування до нового соціального середовища завдяки засвоєнню особистістю соціальних цінностей, норм моралі, взірців поведінки, і залежить від соціального досвіду особистості, кількості та якості виконання нею соціальних ролей, рівня знань про свої права та обов'язки, що, у свою чергу, оптимізує взаємодію людей, корегує поведінку, сприяє перетворенню оточуючого соціального середовища (І.Бойко, Р.Гурова, В.Казначеев, І.Кайлаков, М.Лукашевич, М.Стельмахович, В.Розов та ін.).

Виявлено, що фундаментом соціальної адаптації є як природні властивості особистості, які проявляються у вигляді її фізіологічних, психічних та інших властивостей організму, так і соціальні фактори – соціально спрямована діяльність, соціальні зв'язки, реалізація потреби у праці, у спілкуванні, в опануванні необхідними суспільними нормами поведінки, яка регулюється ціннісними установками соціуму і визначається вихованістю особистості.

Доведено, що в умовах сучасного соціокультурного середовища соціальна адаптація випускника школи-інтернату залежить, в першу чергу, від його ефективного спілкування, що є результатом соціально-педагогічної роботи. На основі вивчення наукових позицій Д.Годлевської, Я.Гошовського, І.Зверєвої, А.Капської, Д.Пащенко, Г.Улунової встановлено, що володіння багатоаспектним спілкуванням сприяє налагодженню випускниками шкіл-інтернатів тісних і міцних контактів у новому соціумі та допомагає успішному опануванню професією, новими знаннями, готовністю здійснювати подальший особистісний розвиток.

Наголошено, що засобами спілкування формуються ціннісні орієнтації вихованців шкіл-інтернатів упродовж усього соціально-адаптаційного процесу. При

цьому виявлено, що сформовані ціннісні орієнтації є підґрунтям для свідомого прийняття рішень, формування особистісних життєвих цілей, самовизначення, прояву власних ініціатив, розв'язання різних життєвих завдань, що значною мірою засвідчує позитивну спрямованість соціально-адаптаційного процесу.

Доведено, що розвиток навичок спілкування, як провідної діяльності у соціально-адаптаційному процесі, можуть забезпечити умови активізації позитивно спрямованого спілкування випускників шкіл-інтернатів та атмосфера спілкування, які у сукупності сприятимуть особистісному зростанню молоді, розкриттю їх конструктивних можливостей, а також закріпленню в поведінці оптимальних способів дій, необхідних для успішної соціальної адаптації. Ефективна соціальна адаптація залежить від спілкування, оскільки його засобами формуються мотиваційна спрямованість на успішне входження випускників шкіл-інтернатів у соціокультурне середовище, а також активна та продуктивна соціально значуща діяльність в його умовах.

Виявлено, що сучасне соціокультурне середовище за своїм змістом орієнтоване на розширення особистісних соціальних знань, соціального досвіду, комунікативних і практичних умінь у професійній, освітній та громадській сферах. При цьому розкрито й уточнено зміст поняття "*соціокультурне середовище*" як середовище для існування, життєдіяльності та розвитку людини, що віддзеркалює особливості суспільства, форми організації життя й діяльності, людські стосунки, пріоритетні цінності та умови реалізації особистісних і соціально значущих потреб. Зазначено, що сучасне соціокультурне середовище *характеризується*: зростанням свого інформаційного простору, динамікою суспільних подій, розширенням та активізацією різних сфер людської діяльності, потужними комунікативними зв'язками тощо. Саме в такому середовищі розгортається процес соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів, що сприяє соціальному пристосуванню і передбачає необхідність створення оптимальних умов для життя молодих людей у суспільстві.

Ґрунтуючись на змістовій основі соціальної адаптації вихованців шкіл-інтернатів та особливостях сучасного соціокультурного середовища, визначено й обґрунтовано *чинники соціальної адаптації* випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі: мотиваційна спрямованість випускників шкіл-інтернатів на успішне входження в нові умови життєдіяльності; прийняття суспільних норм моралі та цінностей; комунікативні уміння; правова освіта; вплив змістового аспекту соціокультурного середовища.

Наголошено, що спеціально спроектоване соціокультурне середовище, спрямоване на посилення соціально-адаптаційного процесу, значно покращує та полегшує протікання зазначеного процесу. Зокрема, в соціокультурному середовищі, до якого входять центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, установи та організації, в яких вчать і працюють випускники шкіл-інтернатів, заклади проведення дозвілля, бібліотеки і ресурсні центри, громадські організації, психологічні спеціалізовані служби, центри зайнятості, адміністрації районів, міста тощо, базовими в плані організації та спрямування соціальної адаптації є соціальні гуртожитки для випускників шкіл-інтернатів з числа дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування, а також осіб віком від 18 до 23 років. Це зумовлено цілеспрямованим та особистісно-орієнтованим наданням у таких гуртожитках випускникам шкіл-інтернатів соціально-педагогічних, соціально-психологічних, юридичних, медичних та інформаційних послуг. Саме соціально-педагогічні та інформаційні послуги дозволяють розгортати соціально-педагогічний процес, який забезпечує активізацію соціально значущої практичної діяльності випускників шкіл-інтернатів в умовах сучасного соціокультурного середовища, що, безперечно, посилює якість їх соціальної адаптації.

Виявлено, що серед низки соціально-педагогічних послуг (формування навичок соціальної компетенції, культури спілкування, правової культури тощо) однією із визначальних у діяльності соціальних гуртожитків є формування правової культури випускників шкіл-інтернатів. Означене зумовило необхідність аналізу положень законодавчих норм соціальної підтримки випускників інтернатних закладів з числа дітей-сиріт, що торкаються питань забезпечення їхніх соціальних прав, зокрема, права на безкоштовну освіту, на отримання першого робочого місця, на соціально-економічну підтримку, отримання житла тощо.

Означені теоретичні узагальнення дозволили розглянути соціальну адаптацію випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі як один із інтеграційних проявів соціально-педагогічного процесу й уточнити зміст поняття *“соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів”* як процесу, який спрямований на взаємодію випускників шкіл-інтернатів з новим соціальним оточенням, в основу якого покладено сформованість умінь інтегруватись у конкретний соціум завдяки активній комунікативній та соціально-практичній діяльності, усвідомленню і прийняттю соціокультурних цінностей, норм моралі та правил соціальної поведінки, умінню застосовувати закони щодо правової підтримки, активному засвоєнню нової соціальної ситуації та набуттю соціального досвіду, що посилює процес соціалізації й оптимізує соціально-адаптаційний процес.

У другому розділі дисертаційного дослідження – *“Педагогічне забезпечення процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів”* – обґрунтовано критерії, показники та рівні соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі; спроектовано соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі; обґрунтовано та експериментально впроваджено педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів та відповідні їм напрями експериментальної роботи.

З метою організації експериментального дослідження визначено методикку діагностування рівнів соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів, які мешкають у соціальних гуртожитках, за показниками трьох критеріїв: *комунікативність* (знання випускниками шкіл-інтернатів норм і правил спілкування; бажання оволодіння та підвищення власної культури спілкування; уміння включатись в активну комунікативну діяльність); *правова освіченість* (знання змісту законодавчих норм щодо соціально-правової підтримки випускників шкіл-інтернатів; усвідомлене володіння правовими знаннями і вміннями при використанні правових норм; уміння використовувати набуті правові знання під час соціально-адаптаційного процесу); *інтегрованість у соціокультурне середовище*

(обізнаність із правилами соціальної взаємодії у соціокультурному середовищі на міжособистісному, груповому, колективному рівнях, а також з різними соціальними інституціями; прагнення до оволодіння уміннями і навичками соціально значущої діяльності; навички соціальної взаємодії).

На основі означених критеріїв і показників окреслено *рівні соціальної адаптованості* випускників шкіл-інтернатів: високий, середній та низький. *Високий рівень* соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів характеризується: сформованими знаннями та уміннями обирати адекватні форми спілкування; проявом позитивних емоцій; уміннями будувати мовленнєву поведінку відповідно до норм культури спілкування; активною взаємодією із соціальним середовищем на основі усвідомлення та прийняття суспільних цінностей, норм моралі та правил соціальної поведінки; умінням свідомо й обґрунтовано визначати соціально значущі життєві цілі та організовувати власну життєдіяльність на шляху їх досягнення; володінням ґрунтовними знаннями змісту правових норм щодо соціально-правової підтримки випускників шкіл-інтернатів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усвідомленням застосування правових норм під час соціальної адаптації, вмінням використовувати їх у соціально-адаптаційному процесі.

Середній рівень соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів характеризується: частковим володінням комунікативними знаннями, уміннями й навичками; недостатньо активною взаємодією із соціальним середовищем, недостатнім усвідомленням і лише частковим прийняттям суспільних цінностей, норм моралі та правил соціальної поведінки, недостатніми уміннями визначати соціально значущі життєві цілі та досягати їх; не повністю сформованими знаннями правових норм щодо соціально-правової підтримки випускників шкіл-інтернатів та уміннями використовувати правові норми під час соціально-адаптаційного процесу.

До *низького рівня* соціальної адаптованості відносяться випускники шкіл-інтернатів, які не володіють достатніми знаннями про норми і правила спілкування, прийняті у соціокультурному середовищі, а тому не готові здійснювати адекватну мовленнєву поведінку та вступати в активне спілкування; не вміють взаємодіяти з соціальним середовищем, оскільки не усвідомлюють суспільних цінностей, норм моралі та правил соціальної поведінки; не вміють давати оцінку різним життєвим ситуаціям, ставити життєві цілі, організовувати та брати участь у соціальній діяльності; не знають змісту норм щодо їхньої соціально-правової підтримки; не усвідомлюють необхідності застосування правових норм під час соціально-адаптаційного процесу, не вміють їх використовувати в період соціальної адаптації.

Діагностика рівнів соціальної адаптованості здійснювалось за допомогою комплексу методів: тестування, індивідуальних та групових бесід, анкетування, педагогічного спостереження, аналізу ситуативних вправ на виявлення рівня правових знань, рольових ігор, аналізу складних життєвих ситуацій, а також методик: “КОЗ” на виявлення комунікативного рівня та Ю.Валентника на визначення соціальних навичок.

На констатувальному етапі експерименту виявлено, що з 202 випускників шкіл-інтернатів до високого рівня соціальної адаптованості відноситься 13% (26 осіб), до

середнього 36% (73 особи), низького – 51% (103 особи), що пояснюється досить слабкою обізнаністю випускників шкіл-інтернатів з нормами та правилами соціальної поведінки, не сформованістю у них комунікативних умінь, невмінням виконувати нові соціальні ролі та відсутністю навичок взаємодії з людьми в новому середовищі. Це спонукало до пошуку форм і методів, спрямованих на активізацію процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів.

З метою оптимізації соціальної адаптації було спроектовано соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі, що відображено у вигляді *структурно-змістової схеми соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі* (рис.1). При цьому доведено, що структурно-змістовий аспект соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі потребував визначення основних *компонентів соціально-адаптаційного процесу*: мотиваційного, що має чітко окреслену мету, спрямовану на пошук форм соціальної взаємодії; когнітивного – на формування ціннісних установок; комунікативного – на організацію суб'єкт-суб'єктного спілкування; діяльнісного – на активізацію засвоєння соціального досвіду у процесі виконання соціальних ролей. Відповідно до цього, було обґрунтовано *педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів*: 1) формування мотивів і цілей випускників шкіл-інтернатів, спрямованих на активну соціальну взаємодію; 2) формування знань щодо норм моралі, правил соціальної поведінки і суспільної взаємодії; 3) активізація спілкування як провідної діяльності соціально-адаптаційного процесу; 4) включення в активну соціально значущу діяльність.

В процесі формувального експерименту до роботи було залучено 202 випускники шкіл-інтернатів (ЕГ – 105 осіб, КГ – 97 осіб), 11 соціальних педагогів і вихователів соціальних гуртожитків, 12 студентів-волонтерів та 5 волонтерів Корпусу Миру США в Україні, які готувалися за розробленою автором програмою “Адаптивна комунікація”. Робота виконувалася на базі Київського соціального гуртожитку “Дім на половині дороги”, Кіровоградського, Котовського та Сумського соціальних гуртожитків, центру соціальної адаптації молоді (соціальний гуртожиток) при Бучанській спеціалізованій загальноосвітній школі-інтернаті та центру соціальної адаптації школи-інтернат №17 м. Києва впродовж 2007-2010 рр.

В основу *формувального експерименту* було покладено особистісно діяльнісний підхід. Відповідно до нього було визначено *напрями експериментальної роботи щодо впровадження педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів*: мотиваційний, пізнавальний і практичний. Різноманітність форм і методів, що підбиралися до кожного напрямку, визначалася до педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі.

Мотиваційний напрям соціально-педагогічної роботи забезпечував реалізацію першої педагогічної умови – формування мотивів і цілей випускників шкіл-інтернатів, спрямованих на активну соціальну взаємодію – шляхом використання таких *форм і методів соціально-педагогічної роботи*: “скандинавський” гурток; імітаційні ігри; вправи на мотивацію визначення соціально значущих цілей і проектування покрокової діяльності їх досягнення; перегляд відеофільмів, які

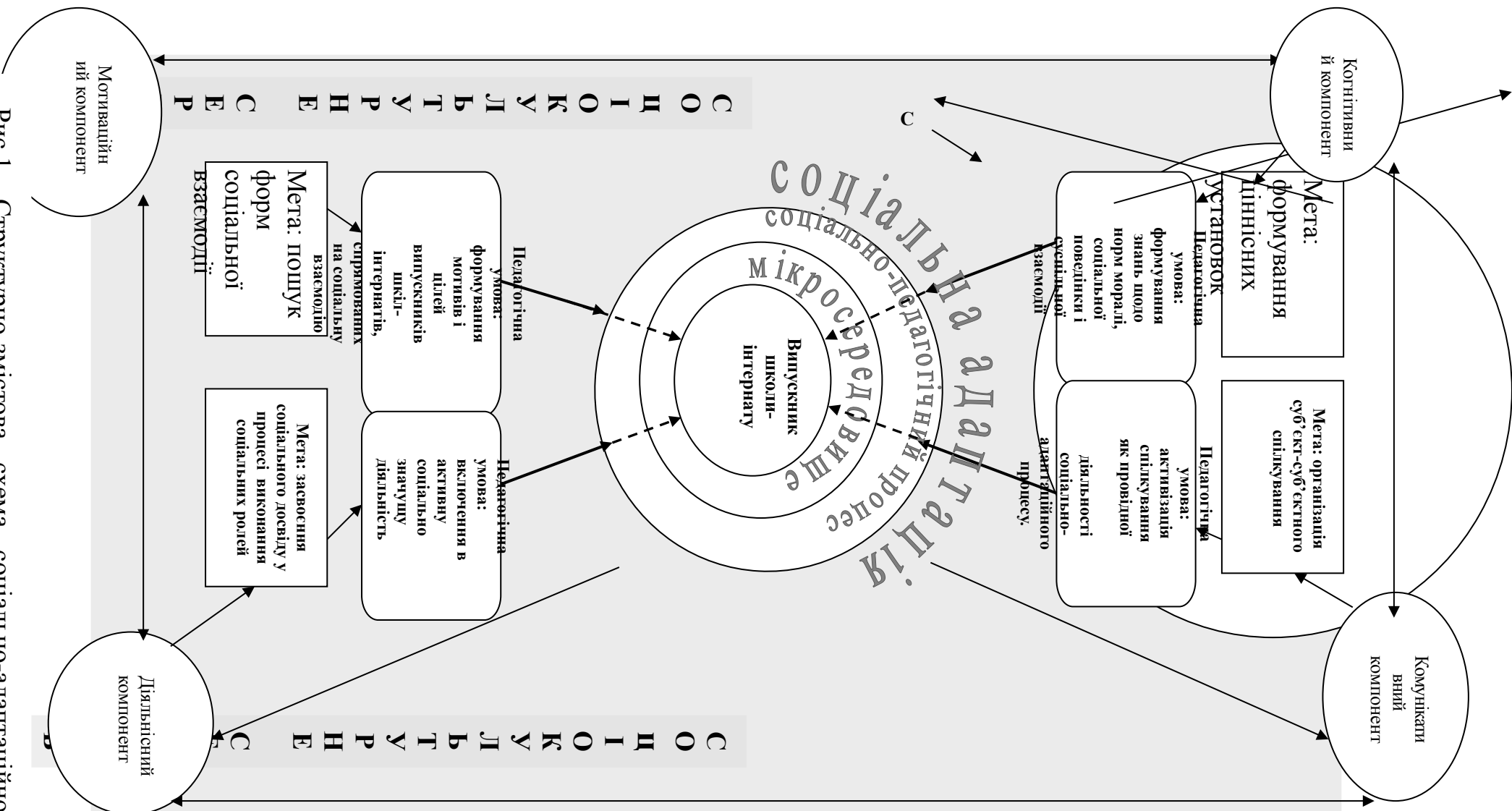

Рис. 1. Структурно-змістова схема соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів у соціально-педагогічному середовищі

пропагують соціально-активний стиль життя; дискусії за прочитаними творами; використання ресурсного центру, створеного мешканцями соціального гуртожитку.

Пізнавальний напрям забезпечував реалізацію другої педагогічної умови – формування знань щодо норм моралі, правил соціальної поведінки і суспільної взаємодії – шляхом використання таких *форм і методів соціально-педагогічної роботи*: навчальні ігри, спрямовані на формування уміння приймати рішення; метод “мозкового штурму”; перегляд відеофільмів соціокультурного характеру; обговорення художньої літератури, в якій розкриваються моральні принципи, загальнолюдські цінності; гурткова робота з отримання правових і комунікативних знань та ін.

Практичний напрям забезпечував реалізацію третьої та четвертої педагогічних умов. Зокрема, активізація спілкування як провідної діяльності соціально-адаптаційного процесу здійснювалася шляхом використання таких *форм і методів соціально-педагогічної роботи*: перегляд телепрограм з питань сучасних аспектів спілкування в режимі “on-line” (British Network); бесіди з питань мовного етикету; заняття з правил спілкування за методикою АЛПД; використання алгоритму ситуативних висловлювань; вправи щодо формування професійного спілкування та ін. Включення випускників шкіл-інтернатів в активну соціально значущу діяльність здійснювалося шляхом організації та проведення екскурсій випускниками шкіл-інтернатів – мешканців соціальних гуртожитків для учнів шкіл-інтернатів; проведення спільних заходів випускниками шкіл-інтернатів і волонтерами Корпусу Миру США в Україні; спільної соціально значущої діяльності мешканців різних соціальних гуртожитків та ін.

Підбір комплексу форм, методів і засобів соціально-педагогічної роботи у відповідності до обґрунтованої структури і змісту соціально-адаптаційного процесу сприяли формуванню ціннісних установок у випускників шкіл-інтернатів експериментальної групи, удосконаленню їх комунікативних умінь, оволодінню ними соціальними знаннями і соціальним досвідом, які повноцінно та цілісно проявлялися у їхній практичній соціально значущій діяльності з активним використанням комунікативних умінь. При цьому було виявлено найбільш *ефективні форми і методи соціально-педагогічної роботи*: 1) імітаційні ігри, “мозковий штурм”, дискусії морально-етичного спрямування (“Сурогатне материнство”, “Безвідповідальне батьківство”, “Торгівля людьми”, “Клонування”, “Чесний спорт – питання вживання допінгу”, “Виконання військового обов’язку” та ін.); 2) заняття за методикою АЛПД; 3) організаційні форм, які активізували уміння та навички спілкування з різними категоріями людей (“скадинавські” гуртки, ділові ігри за методикою “Якби ...”, обговорення відеофільмів “Сучасний етикет”, “Людина серед людей”, “Національний характер”); 4) введення учасників експерименту у реальні ситуації, які вимагали прояву правової компетенції випускниками шкіл-інтернатів (“Я хочу влаштуватись на роботу”, “Отримання власного житла”, “Право на освіту” тощо).

Особлива увага надавалася підготовці даної категорії молоді до виконання професійних обов’язків з використанням рідного та англomовного спілкування

(робота у межах програми “Євро-2012” – “Я адміністратор”, “Я менеджер”, “Я екскурсовод”, “Я офіціант” тощо) та до соціально-практичної діяльності (організація та проведення учасниками експерименту тематичних екскурсій для учнів шкіл-інтернатів, акції “Ти потрібен людям”, спільних свят з волонтерами Корпусу Миру США в Україні: “Козаків та джентльменів”, “Свято Різдва”, “День молоді” тощо).

Поєднання педагогічних умов, напрямів, форм і методів соціально-педагогічної роботи сприяло досягненню завдань соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі. Це засвідчив якісний аналіз результатів формувального експерименту. Моніторинг подальшої життєдіяльності випускників шкіл-інтернатів, які були залучені до експериментально спроектованого соціально-адаптаційного процесу, виявив: 1) сформованість у них комунікативних умінь (22 мешканці соціальних гуртожитків влаштувались на роботу або перейшли на інші посади, які потребують комунікативних умінь і є більш цікаві на їхній погляд, 15 осіб вступили до коледжів, 5 осіб – до вищих навчальних закладів, 2 із них – на філологічні спеціальності); 2) готовність до інтеграції у соціокультурне середовище шляхом налагодження соціальної взаємодії та включення до соціально значущої діяльності у соціокультурному середовищі (8 осіб було залучено до співпраці з громадською організацією “Товариство української мови США”, зокрема, до заходів щодо надання допомоги молоді та соціальним організаціям України, в тому числі і соціальним гуртожиткам для випускників шкіл-інтернатів; 20 випускників шкіл-інтернатів пройшли курсову підготовку до роботи на персональних комп’ютерах; 11 осіб творчої групи Київського соціального гуртожитку спільно зі студентами-волонтерами Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова налагодили контакти з Українською Вільною Академією Наук США та включилися до спільної роботи щодо популяризації української культури за кордоном; 12 осіб виявили бажання працювати у якості добровольців з учнями шкіл-інтернатів з метою їх ознайомлення з особливостями умов входження в сучасне соціокультурне середовище; 8 осіб подали документи, щоб приєднатись в режимі “on-line” до роботи Харківської школи по підготовці волонтерів, які братимуть участь у роботі “Євро-2012”); 3) уміння використовувати набуті правові знання під час соціально-адаптаційного процесу (понад 50 осіб проявили практичні уміння самостійної взаємодії з соціальними службами для сім’ї, дітей та молоді, уміння використовувати набуті правові знання при вступі до професійних та вищих навчальних закладів, при влаштуванні на роботу, при відстоюванні права на отримання власного житла тощо).

Після завершення формувального експерименту проведено оцінювання динаміки рівня соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів з ЕГ– учасників соціально-педагогічного процесу та КГ (рис.2). Контрольний зріз здійснювався за допомогою комплексу методів і методик, що були визначені на етапі констатувального експерименту.

За відсотковими показниками експериментальної та контрольної груп, відповідно до визначених критеріїв, відсоток учасників ЕГ (105 осіб) з високим рівнем зріс удвічі – з 13% до 26% (з 14 до 27 осіб), а з низьким рівнем удвічі зменшився з 27% до 12% (з 28 до 13 осіб). Проте в контрольній групі, що становила

97 осіб, позитивна динаміка високого і низького рівнів не така значна: на високому рівні вона склала різницю в 4% – від 12% до 16% (з 12 до 16 осіб), на низькому рівні – з 27% до 17% (з 26 до 16 осіб).

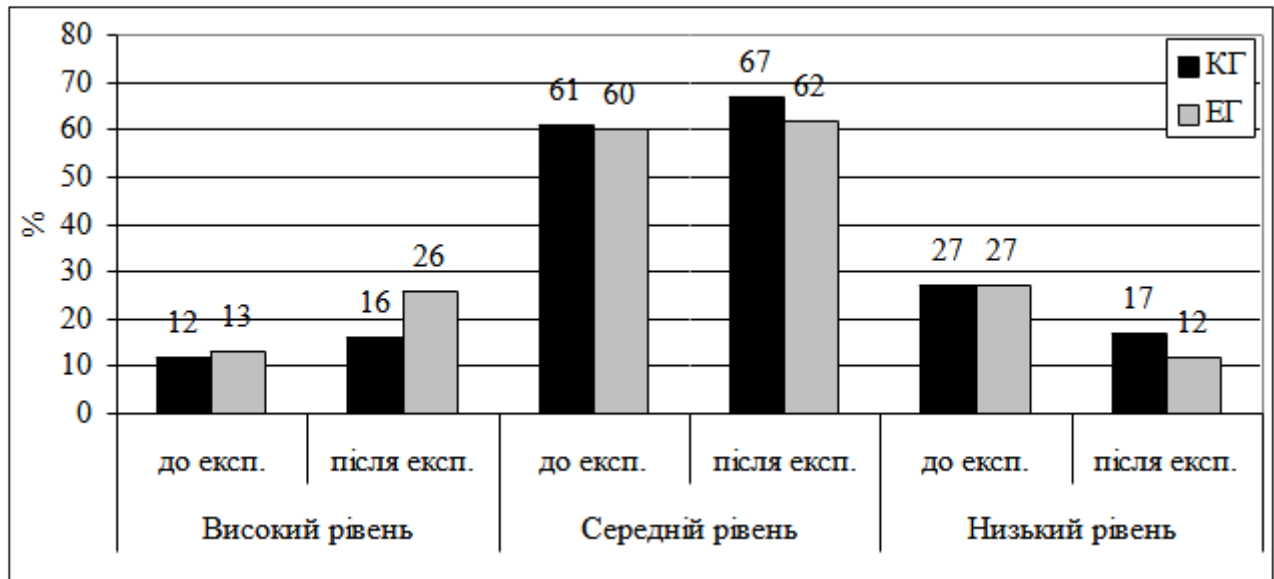

Рис. 2. Динаміка рівнів соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів

Виявлено, що зафіксована динаміка в експериментальній групі за трьома рівнями соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів – мешканців соціальних гуртожитків є результатом *впровадження*: 1) комплексу чинників соціальної адаптації та основних напрямів експериментальної роботи щодо впровадження педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів, які активізували мотивацію і потреби респондентів, спрямовані на поліпшення їхньої соціальної адаптації; 2) методів і форм роботи щодо формування у випускників шкіл-інтернатів: знань і умінь комунікативної взаємодії та правової освіченості, активної соціально значущої діяльності (оволодіння професією, робота зі старшокласниками інтернатних закладів, взаємодія з представникам соціальних служб, що супроводжувалось виконанням різних соціальних ролей), активної громадянської позиції (розробка соціальних проектів, робота “скандинавських” гуртків, участь у соціально-рольових іграх тощо), знань і умінь мовленнєвої діяльності, в тому числі іншомовної, з орієнтацією на професійну діяльність випускників шкіл-інтернатів (робота у сфері обслуговування населення, готелях, ресторанах, бізнес-структурах), соціально-правової поведінки; 3) створення інформаційного поля в реальних умовах соціального гуртожитку (використання створеного мешканцями соціальних гуртожитків ресурсного центру; робота в режимі “on-line” тощо).

Таким чином, аналіз отриманих даних та порівняння діагностичних результатів в експериментальній та контрольній групах засвідчили статистично значуще зростання рівнів соціальної адаптованості в ЕГ. Це дозволило говорити про ефективність експериментальної реалізації спроектованого соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі, зокрема визначених педагогічних умов, напрямів, форм і методів соціально-

педагогічної роботи, які вплинули на якість процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, напрямів, форм і методів соціально-педагогічної роботи щодо соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів.

Результати проведеного дослідження засвідчили розв'язання поставлених завдань і досягнення окресленої мети та дали підстави для наступних *висновків*:

1. Науковий аналіз психологічно-педагогічної проблеми соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі дозволив стверджувати, що фундаментом соціальної адаптації є соціально спрямована діяльність, завдяки якій реалізуються потреби у спілкуванні, у праці, в опануванні необхідних суспільних норм моралі, правил соціальної поведінки, традицій, звичок, правил соціальної взаємодії у соціокультурному середовищі. *Соціокультурне середовище* розглянуто, як середовище для існування, життєдіяльності та розвитку людини, що віддзеркалює особливості суспільства, форми організації життя й діяльності, людські стосунки, пріоритетні цінності та умови реалізації особистісних і соціально значущих потреб. Доведено, що створення педагогічно спроектованого соціокультурного середовища, яке ми використовуємо як базове для соціальної адаптації й орієнтуємо на розширення соціальних знань, соціального досвіду, розвитку комунікативних умінь і навичок, на взаємодію з різними категоріями людей, сприяє розвитку пізнавальної й комунікативної сфер та соціально-практичної діяльності в період соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів. *Соціальну адаптацію випускників шкіл-інтернатів* описано як процес, який спрямований на взаємодію випускників шкіл-інтернатів з новим соціальним оточенням, в основу якого покладено сформованість умінь інтегруватись у конкретний соціум завдяки активній комунікативній та соціально-практичній діяльності, усвідомленню і прийняттю соціокультурних цінностей, норм моралі та правил соціальної поведінки, умінню застосовувати закони щодо правової підтримки, активному засвоєнню нової соціальної ситуації та набуттю соціального досвіду, що посилює процес соціалізації й оптимізує соціально-адаптаційний процес.

2. Обґрунтування особливостей протікання процесу соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі дозволило розглянути *спілкування* як провідну діяльність соціально-адаптаційного процесу. Завдяки спілкуванню випускники шкіл-інтернатів виконують різні соціальні ролі, у них формуються мотиваційна спрямованість на успішну соціальну адаптацію, ціннісний світогляд, особистісна позиція, становлення до себе й оточуючого середовища. Встановлено, що особливості соціально-адаптаційного процесу визначаються *чинниками соціальної адаптації* випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі: мотиваційною спрямованістю випускників шкіл-інтернатів на успішне входження в нові умови життєдіяльності; прийняттям суспільних норм моралі та

цінностей; комунікативними вміннями; правовою освітою; впливом змістового аспекту соціокультурного середовища.

3. Обґрунтовано *критерії та показники* соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів: комунікативність (знання випускниками шкіл-інтернатів норм і правил спілкування; бажання оволодіння та підвищення власної культури спілкування; вміння включатись в активну комунікативну діяльність); правова освіченість (знання змісту законодавчих норм щодо соціально-правової підтримки випускників шкіл-інтернатів; усвідомлене володіння правовими знаннями і вміннями при використанні правових норм; вміння використовувати набуті правові знання під час соціально-адаптаційного процесу); інтегрованість у соціокультурне середовище (обізнаність із правилами соціальної взаємодії у соціокультурному середовищі на міжособистісному, груповому, колективному рівнях, а також з різними соціальними інституціями; прагнення до оволодіння вміннями і навичками соціально значущої діяльності; навички соціальної взаємодії). Оцінювання прояву показників дозволило виявити *рівні соціальної адаптованості*: високий у 13% (26 з 202 осіб), середній у 36% (73 особи) і низький у 51% (103 особи) респондентів. Це пояснюється слабкою обізнаністю випускників шкіл-інтернатів з нормами і правилами соціальної поведінки, недостатньою сформованістю у них комунікативних умінь, невмінням переключатись на нові соціальні ролі, відсутністю навичок взаємодії з оточуючими в новому середовищі.

4. Спроектовано соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів у новому соціокультурному середовищі та визначено *компоненти соціально-адаптаційного процесу*: мотиваційний, що має чітко окреслену мету, спрямовану на пошук форм соціальної взаємодії; когнітивний – на формування ціннісних установок; комунікативний – на організацію суб'єкт-суб'єктного спілкування; діяльнісний – на активізацію засвоєння соціального досвіду у процесі виконання соціальних ролей. Реалізація мети кожного із компонентів зумовила обґрунтування *педагогічних умов* соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів: 1) формування мотивів і цілей випускників шкіл-інтернатів, спрямованих на активну соціальну взаємодію; 2) формування знань щодо норм моралі, правил соціальної поведінки і суспільної взаємодії; 3) активізація спілкування як провідної діяльності соціально-адаптаційного процесу; 4) включення в активну соціально значущу діяльність. Відповідно до окреслених умов було визначено *напрями експериментальної роботи* (мотиваційний, пізнавальний і практичний), до кожного із них підібрано форми і методи соціально-педагогічної роботи з випускниками шкіл-інтернатів у соціальних гуртожитках, що сприяли забезпеченню педагогічних умов у соціокультурному середовищі. При цьому виявлено найбільш *ефективні форми і методи соціально-педагогічної роботи*: імітаційні ігри; “мозковий штурм”; дискусії морально-етичного спрямування; заняття за методикою АЛПД; організаційні форми, які активізували вміння та навички спілкування з різними категоріями людей (“скандинавські” гуртки, ділові ігри, обговорення відеофільмів); введення учасників експерименту у реальні ситуації, які вимагали прояву правової компетенції; робота у межах програми “Євро-2012” – “Я адміністратор”, “Я менеджер”, “Я екскурсовод”, “Я офіціант” – з метою підготовки до виконання професійних обов'язків з використанням рідного та англомовного спілкування; соціально-практична

діяльність (організація та проведення учасниками експерименту тематичних екскурсій для учнів шкіл-інтернатів, акцій, спільних свят, тематичних вечорів тощо).

5. Доведено, що впровадження у спроектовано соціально-адаптаційний процес визначених педагогічних умов соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів, відповідних їм напрямів, форм і методів соціально-педагогічної роботи сприяло зростанню рівнів показників соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів. Зафіксовано позитивну динаміку рівнів соціальної адаптованості учасників експериментальної групи: високий рівень зріс удвічі – з 13% до 26%, середній рівень змінився від 60% до 62% , низький рівень змінився з 27% до 12%. В контрольній групі ця динаміка за показниками трьох критеріїв соціальної адаптованості знаходиться в межах від 4% до 10%. Експериментальна робота загалом оптимізувала життєдіяльність випускників шкіл-інтернатів та їх соціальну адаптацію, зокрема, активізувала продуктивну соціальну взаємодію випускників шкіл-інтернатів, сприяла включення їх у низку соціальних проектів, забезпечила оптимізацію професійного та навчального росту. Доведено, що перехід з одного рівня соціальної адаптованості до іншого здійснюється як перехід у нову соціокультурну ситуацію і нову соціальну роль за принципом від знань через діяльність до інтеграції в конкретний соціум.

Отже, результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовано, мету досягнуто.

Запропоновані методи дослідження не вичерпують повною мірою всіх аспектів означеної проблеми. *Перспективним* бачимо більш детальне вивчення питань: міжкультурних аспектів забезпечення соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів в сучасному соціокультурному середовищі; підготовки соціальних педагогів, практиків соціально-виховної сфери до роботи спрямованої на соціальну адаптацію випускників шкіл-інтернатів в умовах соціальних гуртожитків; соціально-педагогічного забезпечення діяльності центрів соціальних служб в різних регіонах України з питання соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Холоденко О.В. Формування морально-етичних цінностей особистості засобами іншомовного соціокультурного середовища / О.В.Холоденко // Соціалізація особистості : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. А.Й.Капської]. – Том ХХІХ. – К. : Логос, 2007. – С. 38–46.

2. Холоденко О.В. Іншомовне соціокультурне середовище як педагогічна умова соціалізації особистості / О.В.Холоденко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету / [за заг. ред. проф. М.О. Носко]. – Вип.50. – Чернігів : ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2008. – С.213–217. – (Серія : Педагогічні науки).

3. Холоденко О.В. Іншомовне соціокультурне середовище як педагогічна умова соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів / О.В.Холоденко // Соціалізація особистості : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. А.Й.Капської]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Том ХХХ. – С. 60–69.

4. Холоденко О.В. Соціокультурне середовище як сукупність чинників соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів / О.В.Холоденко // Соціалізація особистості : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. А.Й.Камської]. – К. : НПУ ім.

М. П. Драгоманова, 2009. – Том XXXIII. – С. 146–157.

5. Холоденко О.В. Педагогічні умови виховання молодого покоління у сучасному соціокультурному середовищі / О.В.Холоденко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В.П.Андрущенко]. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – №8. – С. 74–80. – (Серія № 11 “Соціологія, соціальна робота, соціальна педагогіка, управління”).

6. Холоденко О.В. Законодавче забезпечення прав дітей-сиріт – випускників шкіл-інтернатів / І.М.Ковчина, О.В.Холоденко // НПУ імені М.П.Драгоманова : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В.П.Андрущенко]. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – №16. – С. 102–106. – (Серія № 5 “Педагогічні науки: реалії та перспективи”).

7. Холоденко О.В. Проблема соціальної адаптації особистості у науковій літературі / О.В.Холоденко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В.П.Андрущенко]. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – №9 – С. 101–109. – (Серія №11 “Соціальна робота. Соціальна педагогіка”).

8. Холоденко О.В. Форми і методи роботи соціального гуртожитку як соціального інституту по роботі з дітьми та молоддю (на прикладі Великої Британії) / О.В.Холоденко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / [за заг. ред. Г.Г.Філіпчука]. – Чернівці : ЧНУ імені Ю.Федьковича, 2009. – Вип.444. – С.172–179. – (Серія “Педагогіка та психологія”).

9. Холоденко О.В. Діагностика рівня соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів / О.В.Холоденко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В.П.Андрущенко]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – №10 – С. 49–58. – (Серія №11 “Соціальна робота. Соціальна педагогіка”).

10. Холоденко О.В. Засвоєння соціального знання випускниками шкіл-інтернатів протягом соціальної адаптації / О.В.Холоденко // Вісник Черкаського університету : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. А.І.Кузьмінського]. – Черкаси : ЧНУ імені Б.Хмельницького, 2010. – Вип. 183. Частина III. – С. 109–115. – (Серія “Педагогічні науки”).

11. Холоденко О.В. Законодавче забезпечення соціально-правового захисту молоді з числа сиріт як умова попередження правопорушень / О.В.Холоденко // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / [за заг. ред. І.Беха]. – Херсон : ПРИПОПК, 2010. – Випуск № 5. – С.233–240.

12. Холоденко Е.В. Социокультурная среда как условие поведенческой установки молодого поколения / Е.В.Холоденко // Проблемы сохранения и укрепления здоровья молодого поколения : психолого-педагогический подход : материалы междунар. научн.-практ. конф., Москва 20-21 ноября 2008 г. / [под. ред. Е.С.Романова]. – Москва : МГПУ, 2008. – С. 190–192.

13. Холоденко О.В. Формування загальнолюдських моральних цінностей засобами соціокультурного середовища / О.В.Холоденко // Сучасна молодь: крок у майбутнє : II Міжнар. наук.- практ. конф., Суми, 14-15 травня 2008 р. / [за заг.ред. В.В.Бугаєнко]. – Суми : Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2008. – С.136–141.

14. Холоденко О.В. Практичні рекомендації щодо базових форм роботи соціальних працівників з молоддю соціальних гуртожитків / О.В.Холоденко // Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : зб. тез конф. / [за ред. А.І.Конончук]. – Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – С. 216–218.

15. Холоденко О.В. Соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів до умов сучасного соціокультурного середовища / О.В.Холоденко // Соціальна робота і сучасність : теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ 20-21 травня 2010 р. : зб. тез конф. / [за ред. Б.В.Новікова, Л.М.Дмитрова]. – К. : КНТУУ «КП», 2010. – С.238–239.

АНОТАЦІЇ

Холоденко О.В. Педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено проблемі соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі. У роботі уточнено поняття “соціокультурне середовище” та “соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів”; виявлено та з’ясовано суть соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів; розкрито чинники соціальної адаптації; визначено критерії, показники та рівні соціальної адаптованості випускників шкіл-інтернатів.

Обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність впроваджених педагогічних умов у соціально-адаптаційний процес випускників шкіл-інтернатів. Доведено, що поєднання визначених педагогічних умов, напрямів, форм і методів соціально-педагогічної роботи спрямованих на покращення соціально-адаптаційного процесу випускників шкіл-інтернатів сприяє їх успішній інтеграції в сучасне соціокультурне середовище.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціальна адаптація випускників шкіл-інтернатів, соціокультурне середовище, педагогічні умови, соціально спрямована діяльність.

Холоденко Е.В. Педагогические условия социальной адаптации выпускников школ-интернатов в социокультурной среде. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена проблеме социальной адаптации выпускников школ-интернатов в социокультурной среде. В работе уточнены понятия “социокультурная среда” и “социальная адаптация выпускников школ-интернатов”; выяснена сущность социальной адаптации выпускников школ-интернатов; раскрыты факторы социальной адаптации; определены критерии, показатели и уровни социальной адаптированности выпускников школ-интернатов.

Обоснованна и экспериментально проверена эффективность внедренных педагогических условий в социально-адаптационный процесс выпускников школ-интернатов. Доказано, что сочетание определенных педагогических условий,

направлений, форм и методов социально-педагогической работы по улучшению социально-адаптационного процесса выпускников школ-интернатов, способствует их успешной интеграции в социокультурную среду.

Ключевые слова: социальная адаптация, социальная адаптация выпускников школ-интернатов, социокультурная среда, педагогические условия, социально направленная деятельность.

Kholodenko O.V. The Pedagogical Terms of Social Adaptation of Graduates of Boarding-schools in Socio-cultural Environment. – Manuscript.

The thesis for getting the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogy. – National M.P.Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

The thesis is devoted to the problem of social adaptation of graduates of boarding-schools in a social-cultural environment. Deep analysis of scientific problems and theoretical study are possible thanks to generalization and explaining of complex scientific issues which concern the question of resettlement of graduates of boarding schools in socio-cultural environment and argue that the foundation of social adaptation is directed by social activity which realize the need for communication, work, the capture of necessary public moral norms, rules of social behavior, traditions, habits, rules of social interaction. The rows of concepts are specified: “social adaptation of graduates of boarding-schools”, “social-cultural environment”.

The essence of social adaptation of graduates of boarding-schools is found out. The pedagogical factors of social adaptation are exposed, among them: motivational orientation of graduates of boarding schools for successful entry into new conditions of life, acceptance of social norms and moral values, communication skills, legal education, the influence of contextual aspects of social and cultural environment. The certainly criteria and indexes are determined (communicativeness: knowledge of graduates of boarding schools, norms and rules of communication, mastery of desire to improve their own culture and communication skills included in actively communicating; legal education: knowledge content of legislation on social and legal support of graduates of boarding schools; conscious possession of legal knowledge and skills using legal norms, the ability to use knowledge acquired rights during the process of social adaptation; the integrating in socio-cultural environment: awareness of the rules of social interaction in social and cultural environment in interpersonal, group, collective forms and with different social institutions, acquiring skills and social skills significant interaction, social interaction skills) which belongs to three levels (high, medium and low) of social adaptation of graduates of boarding-schools.

The basis of forming experiment was laid personal activity approach. According to the identification of experimental work which devoted to the introduction of pedagogical terms of social adaptation of graduates of boarding schools was determined such directions: motivational, cognitive and practical. In each area selected forms and methods of social and educational work with graduates of boarding schools in social hostels. A variety of forms and methods adequately defined the pedagogical terms of social adaptation graduates of boarding schools in socio-cultural environment. The motivational direction of social and educational work provided the pedagogical conditions for

realization of the first term (formation the motives and purposes of graduates of boarding school to active and social interaction) through using the following methods and forms of work: the work “Scandinavian” group; simulation games; exercises to determine the motivation of socially important purposes and incremental design activities to achieve them; film review that promote social and active lifestyle; discussions based on readings; using of resource center created by residents of social hostels. The cognitive direction provided the implementation of the second pedagogical term (formation of knowledge of moral norms, rules of social behavior and social interaction) through using the following methods and forms of work: educational games aimed to forming the ability to decide different social questions; the method of “brainstorming”; film review of social and cultural nature; discussion of literature which describes the moral principles, human values; work directing to legal and communicative knowledge. The practical direction implemented the third pedagogical term (the activation of communication as the leading activity in the social process of adaptation) by using the methods and forms of work: watching TV on modern aspects of communication using the “on-line” (British Network); conversation on language etiquette; rules of communication sessions on the methods ALSC; algorithm of using situational expression; exercises on the formation of professional communication; and fourth pedagogical term (including in active socially relevant activities) through using the following methods and forms of work: organizing and conducting tours for pupils of boarding schools to social hostels, organizing of joint events of graduates of boarding schools and a Peace Corps volunteer in Ukraine; joint activities of different social dormitory residents and others.

The introduction of the designed experimental work and pedagogical terms reflected in contently and technology consolidate the process of social adaptation graduates of boarding schools which provided the growth levels of indicators of social adaptation that category of youth and surely provided positive changes in their consciousness and behavior activity.

Keywords: social adaptation, social adaptation of graduates of boarding-school, social-cultural environment, pedagogical terms, socially directed activity.